

NOTÍCIES D'ARXIU

Ateneu Enciclopèdic Popular-Centre de Documentació Històrico-Social

Manel Aisa; Carles Sanz

RESPONSABLES DE L'ARXIU

Avui en dia, ser o sentir-se ateneista no és cosa fàcil, adonar-se que la cultura pot ser el tot i la clau per conquerir una plena llibertat que ens permeti viure amb intensitat una vida plena carregada de passions. Al mateix temps també som conscients que la mateixa cultura és una trampa de la burgesia per distreure consciències que s'acomoden al poder establert i naturalment distorsiona la realitat. Per això és necessari que l'ateneisme sigui una constant gimnàstica de pensament reflexiu, crític, sense pal·liatius i polièdric, i que tingui la capacitat de deixar a una banda la cultura superficial que imposà l'aparell burgès.

L'Ateneu Enciclopèdic Popular /Centre de Documentació Històrico-Social neix l'hivern de 1977 amb la idea de convertir-se en una eina de coneixement dels menys afavorits; així, un grup de joves, procedents la major part del moviment llibertari, crearen el Centre de Documentació Històrico-Social, que és molt més que un arxiu, una biblioteca i una hemeroteca especialitzada en la història del moviment obrer i en els moviments socials, associatius, esperantistes, naturistes i sobretot del corrent llibertari majoritari en molts moments de la història del nostre petit país. Poc temps després, el 1980, es decidí recuperar una vella entitat

barcelonina com l'Ateneu Enciclopèdic Popular; gràcies a vells militants d'aquest antic ateneu aconseguiren que aquella idea fos una realitat i treballaren per conquerir l'esperit ideològic per al qual fou creat l'Ateneu a la seva primera etapa de la tardor de 1902.

En efecte, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, fundat per àcrates aficionats a la lectura (Josep Tubau i Eladi Gardó) amb un anhel cultural, pedagògic i reivindicatiu, amb la clara intenció que el poble català entengués la cultura des de les seves arrels de poble, anava dirigit especialment a les classes treballadores, la seva filosofia va quedar reflectida en un dels seus primers manifestos: «L'Ateneu Enciclopèdic Popular és una corporació dedicada per complet a la cultura del poble. Deslligada de tota confessió política i religiosa, el seu ideal és contribuir al progrés moral, intel·lectual i físic dels ciutadans, unint-los a tots amb [sic] una obra de pau i afecte recíproc». Aquest criteri filosòfic va permetre ser una entitat plural i oberta, compromesa amb les causes més justes i ser un exemple de com havia de ser una associació cultural popular i progressista.

La filosofia d'aquell ateneu es recolzava en la tolerància i la llibertat i tenia com a fi més immediat la instrucció de les persones més necessitades de la societat. El seu objectiu va ser, com expliquem més endavant, convertir-se en una universitat popular. Després de viure una vaga general desastrosa el 1902, desastrosa per als interessos de la classe obrera barcelonina però de la qual es va extreure una experiència important respecte a com organitzar-se com a classe i a com projectar les seves reivindicacions, l'Ateneu Enciclopèdic Popular va tenir una vida curta però força efervescent sobretot durant tot el període dels anys vint i trenta, i va ser clausurada la seva seu del carrer del Carme (carrer Kropotkin durant la revolució) i espoliat el seu patrimoni a l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona aquell fatídic dia 26 de gener de 1939 per a la gent de Barcelona.

És evident que les circumstàncies han canviat considerablement respecte a aquella societat del primer terç del segle XX, però nosaltres hem recollit aquell esperit per intentar portar a terme un projecte semblant, és a dir, cultural i social. L'històric Ateneu es va convertir en una biblioteca, una escola, una tribuna pública, un espai reivindicatiu i un centre d'esbarjo. Amb aquesta nova etapa, excepte l'escola ja que el procés d'escolarització és totalment diferent, pràcticament hem posat en marxa les mateixes eines:

la biblioteca a un fons excepcional, la tribuna pública donant la paraula a tota mena d'oradors i ponents i per descomptat les reivindicacions (la repressió, contra la guerra, el combat de la història, etc.), únicament tenim pendent aquest espai de relació i comunicació com ha de ser entre ateneistes i que esperem la seva resolució amb la devolució del nostre patrimoni espoliat. Gran part de la història de l'AEP ha estat recollida en el llibre de recerca de Ferran Aisa *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular 1902-1999* (Editorial Virus, 2000), que a més a més va obtenir el premi Ciutat de Barcelona.

A la dècada dels vuitanta i després d'un anys d'intensa activitat cultural, té lloc la davallada associativa producte d'una desil·lusió generalitzada respecte a aquella societat per la qual havien estat lluitant durant anys, també per la imposició de la cultura oficialista des de les institucions, subvencionant i tractant d'impedir que no es fessin altres tipus de cultura alternativa a la del poder. L'AEP, com altres entitats culturals, queda tocada també per aquesta davallada en què l'associacionisme perd el seu valor pedagògic, d'enriquiment cultural i de relacions humanes que havia tingut en el passat. Arriben les ONG, sempre a la caça de subvencions i on el voluntarisme interessat fa desaparèixer el militantisme que havia caracteritzat la societat obrera catalana. L'oci i la cultura programada, també des del poder econòmic i polític, impedeixen tota iniciativa que pugui significar un trencament amb el sistema actual i, per tant, també contra aquell objectiu de cultura popular i d'apropament als moviments socials que tenia l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

És en aquest panorama en què l'AEP i el CDHS no es rendeixen. En efecte, un grapat de companys, pocs, es comprometen a tirar endavant la seva tasca. Les seccions que s'havien anat formant al principi dels vuitanta a poc a poc van deixar de funcionar, excepte la literària, que publicarà *El Vaixell Blanc* fins al 1986 i arribarà a treure més de 30 números. Posteriorment es va editar la col·lecció «El Vaixell Blanc» de caràcter temàtic, que va tenir continuïtat en el temps fins al 1992. A partir del 1988 s'inicià la publicació del *Quaderns*, monogràfics dedicats a un autor o un tema, que encara que modestos en la seva presentació van arribar a editar-se vuitanta números en dos anys, la qual cosa deixa constància de la tasca portada a terme.

Fruit del compromís adquirit amb els usuaris del CDHS l'any 1987

van començar a editar-se els coneguts *Catàlegs*, llistats de llibres i fullets fixats al Centre i on també es troben buidatges de revistes, materials d'exposicions, donacions, etc. Aquests catàlegs, el seu nombre va arribar a dotze, van tenir una gran importància ja que per primera vegada un centre de documentació informava els usuaris de les novetats i ingressos de materials per tal que els investigadors tinguessin en tot moment un coneixement al dia de cara a les seves investigacions.

L'AEP/CDHS als inicis de la dècada dels vuitanta tenia el principal projecte de crear una universitat popular on els obrers i els seus fills, en definitiva les persones, poguessin desenvolupar les seves iniciatives i adquirissin capacitat d'anàlisi per desenvolupar un pensament crític dintre del col·lectiu i individualment per desenvolupar aquest coneixement i on ha de ser i estar «al carrer entre la ciutadania» i no pas tancat i reclòs a les universitats. Evidentment, això ha estat difícil de fer entendre i entenem perfectament el perquè, sobretot quan mirem al nostre voltant i veiem perfectament com la societat ha evolucionat radicalment cap a una altra banda, guiada per un materialisme egoista i econòmic. Però d'alguna manera aquell vell projecte d'universitat popular sempre ha estat present a l'AEP/CDHS, per això, la nostra lluita per la recuperació de la memòria popular i obrerista del nostre poble i de les seves arrels llibertàries. Amb conferències, presentacions de llibres, debats oberts, tertúlies i exposicions itinerants que s'han passejat per la «pell de brau» i fins i tot per bona part d'Europa. Com «Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna», «Puig Antic i el MIL», «L'efervescència social dels anys 20, Barcelona 1917-1923», «L'anarquisme ibèric», «Les jornades llibertàries del 77 i la transició llibertària 1974-1979», «L'anarquisme i el 1er de Maig», etc., sense deixar de banda els recitals de poesia, el programes de ràdio *La memòria silenciada* a la ràdio lliure de Contrabanda 91.4, ara cada dissabte, o la nostra connexió amb l'exili ja sigui a través de l'«Homenatge a Machado» a Colliure o la més recent visita al camp d'extermini de Vernet Ariège amb una trobada de diverses generacions que aprenen durant uns quants dies a escoltar-se i respectar-se els uns als altres.

I per descomptat la no menyspreable tasca d'arxiu en tots els seus apartats tant de biblioteca, com d'hemeroteca o arxiu documental. Avui dia podem parlar d'uns 38.000 volums (llibres i fullets) així com d'unes 12.000

capçaleres de premsa (diaris, revistes, butlletins, *fanzines*, quaderns, etc.), i d'una àmplia documentació que actualment s'està començant a tractar i on trobem documents força interessants de tots els períodes, des de la Primera Internacional fins avui. També temàtiques com l'esperantisme, la maçoneria, el naturisme, les col·lectivitzacions, la clandestinitat, el postfranquisme, etc. L'objectiu principal d'aquest projecte, alhora que s'estan revisant els fons i ampliant amb noves aportacions, és col·locar tota aquesta informació a la pàgina web de l'Ateneu en el seu apartat de Biblioteca i amb la clara intenció que l'usuari pugui realitzar una part important de la seva investigació des del seu lloc d'origen.

El Centre de Documentació Històrico-Social no ha parat de créixer en cap moment, fent-se més i més voluminós cada any. Aquest fet, que causa problemes de classificació, catalogació i, per descomptat, d'espai, no ha estat un impediment perquè fos utilitzat per molts estudiants i investigadors: nombrosos treballs universitaris, tesis, tesines i altres treballs de tota mena, s'han pogut servir d'aquest fons, sobretot en temes sobre anarquisme, anarcosindicalisme, la CNT, la resistència antifranquista llibertària, el CENU, la pedagogia ferreriana o racionalista, la premsa anarquista dels segles XIX i XX, la clandestinitat, l'exili, la Guerra Civil, les col·lectivitzacions, etc., només per indicar-ne els més importants.

També és important destacar la col·laboració amb editorials en temes puntuals per a edicions on el material gràfic o les il·lustracions del nostre fons han estat bàsics per a la seva presentació. Finalment, en aquest apartat és remarcable la disposició que el Centre ha tingut deixant materials per a documentals de televisió en temes sobre la memòria històrica, la Guerra Civil, els maquis, Ferrer i Guardia i l'Escola Moderna, l'exili, els mestres racionalistes, Salvador Puig Antich i el MIL, Ruedo Ibérico, el llibre *Ortiz, general sin dios ni amo*, plataformes obreres, etc. Aquests temes són algunes de les peticions de consulta més habituals al Centre, on últimament s'han afegit els de la lluita antifranquista i la Transició. Creiem que estem davant d'un dels fons socials més importants d'Europa, com així ens ha estat reconegut per les moltes persones que han vingut d'altres països, però infrautilitzat per culpa d'una manca de sistematització del fitxers, la qual cosa es podrà resoldre en els pròxims mesos.

Actualment els nostres portaveus són *Enciclopèdic Noticiari*, que

actualment surt un cop a l'any dedicat a les activitats de l'Ateneu, a més a més d'articles d'opinió, ressenyes de llibres, etc., i el *Butlletí Bibliogràfic*, més o menys cada dos anys, amb tasques arxivístiques, monogràfiques i dirigit a la gent interessada en cada un dels temàtics.

En definitiva, l'Ateneu Enciclopèdic Popular desitja que tornin els «Papers de Salamanca» on va anar a parar gran part de la nostra documentació interna, però recordant que la Biblioteca de l'AEP va ser espoliada i segons sembla una bona part dels seus llibres són actualment a la Biblioteca Central de la Universitat de Barcelona. Però evidentment no n'hi ha prou amb els «Papers de Salamanca», l'AEP necessita per poder continuar creixent recuperar tot el seu patrimoni (el local del carrer del Carme, 4, pisos i baixos, el Xalet de la Molina, el local de Portaferrisa, el solar cedit per l'Ajuntament de Barcelona per a la construcció de la nova seu a la Rambla cantonada Pintor Fortuny, etc.), espoliat per les tropes franquistes i no retornat pels actuals governants demòcrates.

Mentrestant continuarem com hem fet fins ara aquests últims 25 anys, amb la callada i difícil feina, «poc reconeguda», de classificar i salvaguardar cada un dels documents que arribin a les nostres mans, a més a més de donar suport a qualsevol iniciativa que provingui dels moviments socials, naturalment després d'una anàlisi i una reflexió conjunta, com ara les jornades que fa alguns mesos començarem i que porten per títol «Repensar Barcelona. Recuperar la ciutat», perquè entenem que d'alguna manera tot aquell que no participa d'aquest concepte de ciutat, lligat a la propietat i a l'especulació, cada dia n'està mes exclòs. També a projectes amb altres entitats com son el CSIC i la Societat de Geògrafs de Catalunya amb motiu del centenari de l'edició del llibre *El Hombre y la Tierra*, d'Elisée Reclus i en l'apartat de Biblioteca l'intent d'impulsar de nou ja vells projectes com la FICEDL (Federación Internacional de Centros de Estudios y Documentación Libertaria) amb una trobada a Marsella on poder posar damunt la taula totes les nostres problemàtiques, sense oblidar la coordinació amb entitats del moviment llibertari per tal de divulgar el nostre pensament, elaborar projectes comuns i lluitar per la transformació de la societat.

L'AEP havia fet de la cultura en el passat un camí per a la utopia i per a l'emancipació humana, en certa manera l'Ateneu Enciclopèdic Popular és la història de la cultura popular de Catalunya del primer terç del

segle XX. Nosaltres en aquests últims anys hem destacat en tasques de recuperació d'arxius socials per posar-los al servei de tothom, però també en la reivindicació de la memòria històrica i sobretot en contra de tots aquells historiadors al servei del poder, sense oblidar-nos del món i de la societat actual. Cent anys després la idea de l'Ateneu continua sent la mateixa: expandir la cultura popular en un món en què la formació moral de l'ésser humà ha estat substituïda per la màquina capitalista i la globalització.